

סימן מד

מרור של מעשר ראשון מספק*

ראשי פרקים

הצגת הבעיה

א. הדין במצה גזולה

ב. מרור גזול ומרור של מעשר ראשון

ג. ספק מעשר ראשון במרור

מסקנה

הערת עורך

* * *

הצגת הבעיה

מי שיש לו מרור שספק הוא אם חייב במעשרות, והוא קובע מקום למעשר הראשון ואינו נותן אותו ללוי. האם יוצא בו ידי חובת מרור בפסח?

א. הדין במצה גזולה¹

נאמר בגמרא (פסחים לח, א; סוכה לה, א): מצות של מעשר שני, לדברי ר"מ (דאמר ממון גבוה הוא) – אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. לדברי חכמים – יוצא בה ידי חובתו בפסח... אמר רבא: אתיא "לחם" "לחם": כתיב הכא "לחם עוני", וכתיב התם "באכלכם מלחם הארץ", מה להלן משלכם – אף כאן משלכם.

וכן פסק הרא"ש (פרק ב סי' יח):

משמע מהכא דאין יוצאין במצה גזולה. דרבנן אית להו שפיר גזירה שוה... אלא דרבנן אית להו דמצת מע"ש הוי "שלכם". אבל גזולה, דלאו "לכם" היא – לא נפיק בה².

אולם בירושלמי (חלה פ"א ה"ה) נאמר

טעם אחר:

תני: מצה גזולה אסור לברך עליה. א"ר הושעניא: על שם: "ובוצע ברך ניאץ ה'..." ר' יונה אמר: אין עבירה מצוה. ר' יוסי אמר: אין מצוה עבירה. א"ר הילא: "אלה המצוות" – אם עשיתן כמצותן – הן מצוות, ואם לאו – אינן מצוות.

עפ"י זה פסק הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו

ה"ז):

אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה

שהיא אסורה לו, כגון... שגזלה.

* עריכה: הרב עזריאל אריאל, רב הישוב עטרת.

1. הנחתנו היא שמעשר ראשון שלא ניתן ללוי הוא גזל מהתורה. והעיר לי הרב יעקב אפשטיין שמעשר ירק הוא מדרבנן וכן מעשר בזה"ז הוא רק מדרבנן, וא"כ אין כאן גזל מדאורייתא? אלא שדבר זה תלוי בשאלה הגדולה קנין דרבנן מועיל לדיני התורה. מכיון שרבנן הקנו את המעשר ללוי הוא שלו מהתורה ויכול לקדש בו אשה. וכבר נשתברו בזה הרבה קולמוסין ונשפכו הרבה דיותות, אציין רק כמה מהם: אב"מ (סי' כח ס"ק לג), אור לי לבעל שד"ח (סי' לא), דבר אברהם (ח"א סי' א) ועוד.

2. וכן משמע מדברי התוס' (פסחים לח ע"א ד"ה אתיא, סוכה לה ע"א ד"ה אתיא), האומרים שבאכילת טבל יש בעיה של "לכם" משום גזילת התרומה והמעשר.

חיים (ס"ק א), איסור זה הוא מטעם "מצוה הבאה בעבירה". ואילו המשנה ברורה (סי' תנד ס"ק טו) הביא להלכה את טעמו של הרא"ש, שמצה גזולה פסולה משום "לכס"⁴.

ב. מרור גזול ומרור של מעשר ראשון

וצ"ע, מה דינו של מרור גזול? – מצד אחד מרור הוקש למצה (פסחים לו, א), ולדעת הרא"ש הסובר שמצה גזולה פסולה מטעם "לכס" – גם מרור הגזול פסול. ומאידך, מצות מרור בזמן הזה, שאין לנו קרבן פסח, אינה אלא מדרבנן (רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ב), ושמה יש להקל בפסול זה. אך מסתבר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. עפ"י זה כתבו מהר"י וייל (סי' קצג) והפר"ח (או"ח סי' תעה סוס"ק א), שמרור הגזול פסול, משום שהוקש למצה ומצה גזולה פסולה (ומש"כ הכנה"ג בשם המהר"י וייל שהתיר ר"ל שהתיר תלישה ע"י ישראל אך ההיתר משום יאוש יעו"ש ולא משום שגזול כשר).

לעומת זאת, כתב המקור חיים (סי' תנד ס"ק א), שהפסול במצה גזולה הוא מטעם מצוה הבאה בעבירה. ומתוך כך הסיק שמרור הגזול כשר בזה"ז, משום שבאיסורי דרבנן אין חסרון של מצוה הבאה בעבירה⁵. וכן מצינו בלולב ביום השני של סוכות, שאף חיובו אינו אלא מדרבנן, וכתב מרן בשו"ע (או"ח סי' תרמט סעי' א) שאין בו משום מצוה הבאה בעבירה. אמנם יש

רואים מהרמב"ם שהפסול במצה גזולה אינו משום דבעינן "לכס", דהיינו שיש איזה חיסרון בבעלות הקנינית על המצה, אלא משום שיש בה איסור וכל מצה שיש בה איסור פסולה.

יתרה מזו, הריטב"א (סוכה לה, א ד"ה אלא) חולק על עיקר הדין וסובר שמצה גזולה אינה פסולה כלל ועיקר, וז"ל:

ובירושלמי פסלי בפסח מהאי טעמא מצה גזולה, ומשום דהויא לה מצוה הבאה בעבירה... ובגמרא דילן לא אדכרו הא התם כלל, משום דלא משכחת לה. דסברי לה... דמכי לעסיה בפומיה – קנייה... ואין לנגזל אלא דמים. ותו ליכא בשעת הנאת גרנו ומעיו דעביד מצוה – לא משום "לכס" ולא משום מצוה הבאה בעבירה... לא משכחת לה משום "לכס" אלא במעשר שני ואליבא דר"מ...

לדעת הריטב"א, מצות אכילת מצה מתקיימת רק בשעת הבליעה, ואילו האוכל את המצה קנאה בשינוי כבר במהלך הלעיסה. ולכן, אין מניעה לצאת ידי חובה במצה גזולה. בעיית "לכס" קיימת רק במעשר שני לדעת ר' מאיר. מכיון שמעשר שני בירושלים מותר באכילה – הלעיסה של המצה אינה משנה את מעמדה כ"ממון גבוה", ואין היא בכלל "לכס"³.

ובשו"ע (סי' תנד סעי' ד) פסק שאין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, ונחלקו האחרונים בביאור דעתו. לדעת המקור

3. וכן משמע מהמאירי (סוכה לה ע"א ד"ה יוצא). ומרור שבלעו ולא לעסו יצא יד"ח לכן אם בלע מרור גזול לא יצא י"ח לדעתם.
4. וכן משמע מדברי הגר"א (ד"ה אין אדם) והט"ז (ס"ק ד). וכך פסק הגרצ"פ פראנק (שו"ת הר צבי או"ח ח"ב סי' סז).
5. וכן כתב השא"ג (סי' צד), והכריע שמכיון שמרור בזה"ז דרבנן – אין מצוה הבאה בעבירה בדרבנן.

אך יש לעיין מצד "לכם" שהרי בכה"ג יש ספק אם מרור זה הוא אכן "לכם".

בקונטרס הספיקות (כלל א סי' ח) דן במי שקידש אשה בספק ממון שהוא מוחזק בו, ונוטה לומר ששאלה זו תלויה במחלוקת בדין "תקפו כהן" (ב"מ ו, ב): למ"ד "תקפו כהן מוציאין מידו" – האשה מקודשת בודאי. כי גם אם יתקפו ממנו את הממון יוציאו מיד התוקף ויחזירו למוחזק הממון נחשב לשלו. ואילו למ"ד "אין מוציאין מידו" – האשה מקודשת מספק. וכן מביאים בשם החמדת שלמה לענין אתרוג, שלמ"ד "מוציאין מידו" – יכול המוחזק הראשון לצאת בו ידי חובתו.⁷

אך האמרי בינה (דיני יו"ט סי' כא אות ז ד"ה גם) חולק וסובר שיתכן שאפי' למ"ד "תקפו כהן מוציאין מידו" – בינתיים החפץ הוא של התוקף.

ונראה, שהמפריש, שהוא המוחזק במעשר הראשון – יכול לצאת בו ידי חובתו אף לדעה האוסרת משום "לכם", בצירוף הסברות הבאות:

א. לדעת האמרי בינה, ספק הוא אם מי שמחזיק בחפץ נחשב כבעלים לכל דבר וספקא דרבנן לקולא.

ב. לדעת החמדת שלמה, למ"ד "תקפו כהן מוציאין מידו" – מי שמחזיק בחפץ הוא בעלים לכל המצוות.

לומר שזה נכון רק להמחבר, ואילו להרמ"א (שם בהג"ה) גם בדרבנן אמרינן מצוה הבאה בעבירה. (וגם המחבר שם לא הקל אלא לאחריים שלא גזלוהו, והרמ"א לא חלק על כך). מיהו יתכן שגם הרמ"א יודה במרור בזה"ז, שיש להקל בו יותר מלולב ביו"ט שני. ומשום שעיקר מצות לולב היא מן התורה גם בזה"ז ביום ראשון ורק בגבולין מדרבנן בשאר ימים, בעוד שמרור – עיקרו מדרבנן בזה"ז.

להלכה, פסק המשנה ברורה (סי' תעג סעי' ג) שמרור הגזול פסול. ומכאן שגם מרור של מעשר ראשון שלא ניתן לווי בטבל ודאי – פסול.⁶

ג. ספק מעשר ראשון במרור

לטעמים השונים שהזכרנו בדינה של מצה גזולה, נראה שיש נפק"מ לנד"ד, כשהמפריש קובע מקום למעשר הראשון, אך מספק אינו נותן אותו ללוי:

לסוברים שפסול "גזול" הוא מצד "מצוה הבאה בעבירה" – אי אפשר לומר שיש איסור גזל בספק מעשר ראשון. שהרי המפריש אינו גוזל את המרור מן הלוי אלא מחזיק בממון המסופק, ו"המוציא מחבירו עליו הראיה". ואפילו את"ל שיש כאן חשש גזילה – י"ל שדין מצוה הבאה בעבירה הוא מדרבנן, (כמו שכתבו התוס' סוכה ט ע"א ד"ה ההוא), וספיקא דרבנן לקולא.

6. וכן פסק בבה"ל (סי' תנד סעי' ד ד"ה אין). ועי' מקראי קודש (להרב משה הררי שליט"א, הל' ליל הסדר פרק ז הע' צז), שכתב בשם הגר"מ אליהו שליט"א להקל.

7. ולענ"ד יש להביא ראיה לדבריהם מן הסוגיא בב"מ (שם), שהרי למ"ד "תקפו כהן מוציאין מידו" – יכול המוחזק לפטור את דיר הצאן מחיוב מעשר בהמה ע"י הבהמה המסופקת, כי היא נחשבת שלו לגמרי. ומכאן שאדם יוצא ידי חובת מצוה התלויה בממון ע"י נתינה של ממון מסופק שהוא מוחזק בו. (וכבר הביא ראיה זו הרמ"ע מפאנו, סי' פ).

וכדי לצאת מכל חשש יש אולי מקום לצאת י"ח של נתינת מעשר ע"י זיכוי ללוי במתנה ע"מ להחזיר. ראה באהלה של תורה (ח"ד סי' נו) שהצעת שם להקנות בשעה"ד מ"ע לעני במתנה ע"מ להחזיר. אמנם כאן מדובר במע"ר הניתן ללוי והדבר אסור לכאורה משום "ושחחם ברית הלוי". אך הרמב"ם אוסר רק בכהן, יתכן משום "וקדשתו" ולא בלוי. ומכיון שמדובר בספק מעשר שבלא"ה מעיקר הדין הוא פטור מלתתו ללוי והוא עושה זאת רק כדי לצאת י"ח מצות נתינה בשופי, לכן נלענ"ד שמתר לזכות לו במתנה ע"מ להחזיר.

מסקנה

- א. מצה של מעשר ודאי שלא ניתן ללוי – פסולה.
 - ב. מרור גזול – פסול לדעת רוב הפוסקים.
 - ג. במרור של מעשר ראשון שהופרש מספק – לכתחילה, כדי לצאת מכל חשש רצוי להקנות את המעשר הראשון ללוי במתנה ע"מ להחזיר. אבל כשקשה לעשות כן – אפשר לצאת ידי חובה גם במעשר ראשון כזה.
- בשנים ג' ו' לשמיטה בהן נוהג מ"ע מתעוררת בעיה דומה לגבי מ"ע. מספק פטורים מלתתו משום שהממע"ה. בשונה ממע"ר הניתן ללוי, שיש המטילים ספק בחזקת הלויים היום, עניינם לצערנו לא חסרים (בזמננו כל מי שאינו משתכר לפחות משכורת מינימום הוא עני). אך גם אם העני הוא ודאי עדיין ספק הטבל במקומו עומד וספק מרור גזול הוא ספיקא דרבנן. לכתחילה ראוי אפוא לזכות את העני במעשר, אך אם הדבר לא ניתן אפשר לצאת במרור כזה.

ג. רוב הפוסקים סוברים כדעה זו ש"מוציאין מידו", ולא כהרמב"ם (בכורות פ"ה ה"ג) הסובר שתקפו כהן אין מוציאין מידו (עי' תקפו כהן" להש"ך, סי' א).
ד. גם הרמב"ם מודה במקום שהיתה למוחזק חזקה דמעיקרא, שמוציאין מידו של התופס. וכאן הרי המפריש הוא המרא קמא.

ה. לדעת השערי יושר (שער ה פרק ח ד"ה ונראה), המוחזק הוא בעלים וודאיים לענין ההשתמשות בפועל. ואפילו למ"ד שאינו "שלו" בעצם – הרי זה "שלו" בפועל, ויכול לקדש בו את האשה. וא"כ י"ל שגם זה בכלל "לכס".

ו. גם אם נאמר שהמרור אינו "שלו" כי הלוי יכול לתפוס – הרי דעת החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק יב) היא שבזה"ז אין לתת מעשר ראשון ללוי. מסיבה זו נראה שכיום הלוי אינו רשאי לתפוס.

ז. גם אם הלוי היה מוחזק כלוי בבית דין – הרי לדעת התוס' (ב"מ ו, ב סד"ה והא, בתירוץ הראשון) – הוא אינו יכול לתפוס, כי הבעלים יכולים לומר שיתנו ללוי אחר. אמנם היה מקום לומר שסוף סוף המעשר אינו של הבעלים. אך י"ל שבינתיים הוא בבעלותו לפחות לענין טובת הנאה. ואת"ל שטובת הנאה ממון (רא"ש קידושין סוף פרק ב) ויש לבעלים בעלות על כל המתנה (עי' ריטב"א קידושין נח, ב ד"ה לימא, ה"ג) – הרי המרור שלו כרגע. ואעפ"י שאינו מתכוון לתת אותו לאף לוי – יתכן שאפי' בכה"ג אנו אומרים שטובת הנאה ממון (עי' יד דוד ב"מ ו, ב).

ח. אפילו אם נאמר שיש ספק אם המעשר שייך למפריש, מכיון שמרור בזה"ז מדרבנן – ספיקא דרבנן לקולא ויוצא ידי חובתו.

הערת עורך (הרב עזריאל אריאל) בשולי המאמר:

שאלה זו עלתה בחסה הגדלה בגוש קטיף שיבנה במהרה, מחמת הספק בחיוב הפרשת תרו"מ בחבל עזה. באותה חסה ישנם ספיקות נוספים:

א. החסה גדלה בחממה, שדינה כבית. בבית יש מחלוקת בין הרמב"ם לבין הראב"ד (הל' מעשר פ"א ה"י) אם יש חיוב בהפרשת תרו"מ.

ב. רוב החסה איננה מעשר ראשון, והמעשר אינו ניכר. הקונה יכול א"כ לסמוך על הרוב. ואף שאין הולכים בממון

אחר הרוב (ב"ק מו ע"ב) – זהו דוקא להוציא ממוחזק, אבל כאן החזקה מסייעת לרוב.

ג. ספק אם יש יאוש מצד שבט הלויים, היודעים שהיום לא נוהגים לתת את המעשר, ואז יש קנין מלא ביאוש ושינוי רשות. ומפורש בשו"ע (סי' תנד סעי' ד) שאם המצה נקנתה לגזלן בקנייני גזילה – אין בה בעיה של "לכס".

אעפ"כ, מתוך דאגה לאספקת מרור בכשרות מהודרת, הוחלט ב"עלי קטיף" לקיים את נתינת המעשר ללוי כהלכתה בצורה מהודרת.

סימן מה

קדימת האיש לאשה במצות "והגדת לבנך"

ראשי פרקים

שאלה

א. האם כיבוד האב גדול יותר מכיבוד האם?
ב. חיוב האשה במצות 'והגדת לבנך' לשיטת

הרמב"ם

ג. שיטת הר"ן ושבלי הלכת מסקנה

* * *

שאלה

זוג הורים המסוכסכים ביניהם עומדים בפני גירושין. כל אחד מהם דורש מהבן שיחוג עימו את ליל הסדר. האם הבן חייב להעדיף את האב ולחוג עימו את הסדר, משום שרק הוא מצווה במצות "והגדת לבנך" ולא האם?

א. האם כיבוד האב גדול יותר מכיבוד האם?

הגמרא (קידושין לא, א) דנה במצבים דומים שמצות כיבוד האב מתנגשת עם

מצות כיבוד האם, כגון "אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם". ומסקנתה –

הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. ובהמשך שם:

נתגרשה מהו, אמר ליה מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה, הטל להן מים בספל וקעקען להן כתרנגולין.

ומשמע שלאחר גירושיה בטלה הסברא שגם היא חייבת בכבודו, וחזר הדין שמצות כיבוד האם שקולה למצות כיבוד האב.